

Problémy morálneho rozhodovania

Helena Hrehová

Morálne rozhodovanie je v ľudskom živote procesom zvažovania viacerých alternatív, ktoré smerujú k aktu konania. Čin alebo konanie vnímame ako praktickú aktivitu, vďaka ktorej sa ľudské bytie realizuje a zároveň speje k celostnosti a plnosti. A keďže človek – bytie stvorené – nie je dokonalý ako Boh vo svojom poznaní a konaní, jeho rozhodovanie a konanie je komplexné. Ovplyvňujú ho jednak interiéorne mohutnosti: rozum, viera, srdce, vôľa, cit, jednak vonkajšie vplyvy.

Ľudský rozum prijíma pravdu na základe vnútornej aj vonkajšej evidencie faktov. Viera prijíma pravdu na základe autority zjavujúceho sa Boha, ktorého človek cíti vo svojom srdci. Aj preto je: „*Konverzia osoby späť a s jeho srdcom*“.¹ Alebo ako to potvrdzuje pán kardinál Špidlík: „*Sú tri stupne videnia: očami, rozumom a srdcom Prvým videním nahliadame povrch vecí, druhým si vytvárame pojmy a definície, tretie videnie nám zaisťuje duchovné pochopenie zmyslu toho všetkého*“.² Na základe takýchto argumentácií môžeme potvrdiť dve pravdy o človeku: a) človeka nemožno oddeliť od Boha; b) ľudské poznanie je komplementárne.

Rozum je dostačujúci pre poznanie základných právd v prirodzenom poriadku, teda pri štúdiu prirodzených vecí, ale rozum sám od seba nie je schopný preniknúť do tajomstva Boha, ktorý je posledným dobrom a cieľom človeka. Navyše pravdy, ktoré môže človek rozumom obsiahnuť, nie sú ani rovnako dosiahnuteľné pre všetkých, a to pre rozdielnu rozmanitosť prirodzených rozumových a vôľových schopností a nadprirodzených darov.

Boh daroval človeku, stvorenému na „*Boží obraz*“ (Gn 1, 27), najviac pozorností spomedzi všetkých bytí. V tejto preferencii sa odrážajú nielen teologické, ale aj filozofické motívy:

1. Boh je osobný. Ako najvyššie Bytie komunikuje svoju dokonalosť stvoreným bytiam v miere ich osobnej participácie na Bytí Boha;
2. Človek je osobou, jednotou duchovnej a nesmrteľnej duše a fyzického tela;
3. Boh je absolútne dokonalý, človek nie je dokonalý, ale sebastačný vo svojom poznaní, schopný abstrahovať idey, formovať úsudky, stanoviť limity aj zovšeobecnenia;
4. Človek je slobodný a iba na neho sa vzťahuje morálny zákon a z neho vyplývajúca zodpovednosť za všetko konanie.

¹ Hrašková, J.: *Koncept srdca v etickom personalizme B. P. Vyšeslavceva*: Porov. In: *Filozofia*, Bratislava: Vyd. Infopress, roč. 57, 2002, č. 8, s. 602.

² ŠPIDLÍK, T.: *Duše poutníka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 196 – 197.

Morálny zákon predpokladá aktívnu rozumovú činnosť: vedomie, autovedomie a intencionalitu (úmysel), ktoré patria medzi vnútorné aktivity človeka. Sv. Tomáš Akvinský (1225 – 1274), na ktorého sa budeme v tomto texte často odvolávať, vysvetľoval vedomie ako: „*Akt z vnútra subjektu, ktorým človek uchopuje objekty vo vonkajšom svete, spracováva ich a potom znova vracia k sebe, teda uvedomuje si ich. Intencionalita je smerovaním k inému, charakterizuje pohyb subjektu, ako aj pohyb toho, čím človek hýbe.*“³ Duša je nesmrteľná preto, lebo má svoje vlastné bytie, ktoré nedostáva z tela, ani z jednoty s telom.

Intelekt, zmysly, skúsenosť a slobodná vôľa patria medzi základné postuláty, ktoré sprevádzajú a ovplyvňujú ľudské poznanie, rozhodovanie a konanie. Poznanie človeka má počiatok v zmyslovom poznaní, ale podľa Tomáša Akvinského: „*Intellectus transcendit sensus*“.⁴ Intelekt oproti zmyslom môže obsiahnuť danú realitu dokonalejším spôsobom. Skúsenosť však nie je iba zmyslová, ale aj intelektuálna, a práve intelektuálna skúsenosť posúva zmyslovú skúsenosť k horizontu hodnôt. Ak by sa tento posun realizoval opačne, prepadli by sme zmyslovosti. Všetkých päť zmyslov prispieva k vonkajšej skúsenosti: zrak, sluch, hmat, čuch, chuť. Intelekt je naopak vnútornou skúsenosťou. Na základe zmyslov sa zrodili rozličné vedy, ale všeobecné objektívne poznatky o svete a prírode získavame prostredníctvom intelektu. Je pravda, že každý z nás poznáva subjektívne, ale existuje aj poznanie objektívne. Tieto dva aspekty nemožno od seba oddeliť. Všetky poznané veci v materiálnom svete majú akoby dvojaký život: jeden v sebe, druhý v nás. V človeku sú obsiahnuté všetky hodnoty reality extenzívnej (materiálnej aj kozmickej), ako aj hodnoty vnútorné a autenticky neopakovateľné, ktoré úzko súvisia so slobodou človeka. V každom z nás sa neustále obnovujú všetky hodnoty stvorenia.

Sloboda je podľa Tomáša Akvinského možnosťou vôle vybrať si medzi čiastočnými dobrami. Keď však človek stretne plnosť pravdy a dobra, ako sa to stalo napr. apoštolom Petrovi, Jánovi a Jakubovi na vrchu Tábor, vtedy sa už sloboda nemusí rozhodovať a vyberať si, zostáva jej iba dobro. My ľudia sme najslobodnejší vtedy, keď sa naša vôľa prirodzene rozhodla milovať Boha. Vtedy duša transcenduje telo (stávame sa postupne duchovnými) a intelekt transcenduje zmysly (stávame sa postupne rozumnými). Aktivita chcenia a konania spolu konštituuje expanzívnu našho bytia, ale iba v láske je syntetizujúci vrchol morálky. Prirodzená chuť nedokáže prekročiť samú seba, prirodzená láska k Bohu a k iným má túto schopnosť. Prirodzená láska vychádza z vnútra. Prostredníctvom nej sa pýtame na pravdu. Vďaka neprekonateľnej osobnej túžbe po nekonečne, ktorá sa ozýva v intímite nášho bytia, do-

³ AKVINSKÝ, T.: *Summa Theologiae, I-II., q. 12, a. 1 - 5.*

⁴ AKVINSKÝ, T.: *Summa Th., I., q. 59, ad 1.*

kážeme prekročiť samých seba. Človek ako osoba je však nevyčerpatelným tajomstvom a tajomný je aj náš osobný život: možno ho pochopiť len v miere, v akej sa nechá pochopiť. Pravda nie je vytvorená človekom, ale ním je objavená, rozpoznaná, nájdená. Ten, kto stráca zmysel pravdy o veciach (*veritatis rerum*), obyčajne stráca aj chuť žiť. Naše bytie nám bolo dané, je darom, ale človek musí prosiť aj o svetlo nadprirodzené, ak chce vidieť svoj život a všetky veci v pravde celej.

Bytie nemožno v žiadnom prípade zamieňať s nulou. Ak by sme namiesto bytia dosadili nulu (ako to analyzoval nemecký filozof **M. Heidegger** sa vo svojom diele *Čo je metafyzika?* – kde sa pýtal: prečo je bytie a nie nula?), nastal by obrat v smerovaní človeka, vyšli by sme na perifériu reality a mohli by sme skĺznuť k absurdnosti života bez nádeje. S takouto beznádejou sa stretávame v dielach francúzskeho existencialistu **A. Camusa**, alebo vyúsťuje do anarchie ako je to viditeľné u **J. P. Sartre**. Novotomista **L. Bogliolo** vo svojej *Filozofickej antropológii* (Antropologia filosofica. L'uomo e il suo essere. Roma: Pontificia Università Lateranense, Città Nuova 1977) tvrdí presný opak. Podľa neho „*Život je tajomstvo, dar, námaha, nádej a filozofia krásnou hudbou logiky a ontológie, alebo aj vnútornou harmóniou, v ktorej je obsiahnuté bohatstvo bytia vo svojej podstate.*“⁵

1. Actus hominis

Činy a skutky poznamenávajú chvíle ľudského života a zároveň život aj vyčerpávajú (v skutkoch sa konzumujeme a vyčerpávame). Život je teda v našich rukách, sme autormi nášho autentického obrazu, ktorý môže mať podobu nádherného umeleckého diela, ale môže byť aj neidentifikovateľnou čarbanicou alebo gýčom. Rôznorodosť našich činov spôsobuje, že niekoho za jeho správanie chválime, iného kritizujeme a odsudzujeme. Naše skutky sú prepojené s poznaním, s intelektuálnymi schopnosťami, so zručnosťou, s osobnými skúsenosťami, ktoré spolu determinujú osobné správanie.

Ľudský *operatívny habitus* (človek je totiž ovplyvniteľný) sa môže stať vlastným príčinením cnosťou, alebo aj nerestou. Celý morálny život stojí na skutkoch. Aby sme mohli pochopiť problematiku návykov a skutkov, musíme sa zamyslieť nad cieľom človeka a jeho života. Z praxe vieme, že človek má mnoho cieľov, ktoré si sám stanovuje (napr. dosiahnuť nejaké vzdelanie, založiť si rodinu, vystavať dom, atď.), ale tiež aj posledný cieľ, ku ktorému či chce, alebo nie, neodkladne speje. Za každým, keď niekoho hodnotíme a potvrdzujeme, že je dobrý, alebo zlý, konáme tak s prihliadnutím na posledný cieľ. Posledný cieľ je hnačím motorom. Bez neho by naše skutky nemali zmysel, boli by formál-

⁵ Porov. In: ROLANDETTI, V.: *S. Tommaso d'Aquino per il terzo millennio (L'originale esegesi di Luigi Bogliolo)*. Roma: Pontificia Accademia di S. Tommaso. Libreria Editrice Vaticana 1999, s. 204.

ne a neadekvátne. Nikoho z nás nemôže uspokojiť iba telesný rozvoj, ktorý fakticky končí adolescenciou, rozvíjame sa aj duchovne, a to až do posledných okamihov nášho života na zemi. Duchovný rozvoj (poznatie, cnosť, tvorivosť) sú záslužné. Tu nejde o abstrakcie, ale o konkrétne morálne aktivity približujúce sa k pravde. Ľudské činy umocňujú v zmysle pozitívnom, ale aj v zmysle negatívnom (ak nie sú rozumne moderované). Vášne (latinsky *passio*, grécky *patos*) vnímal Tomáš Akvinský vo svojej *Summe teologickej (I-II., q. 22)* ako ľudské mohutnosti, aj preto sa pýta: Kde sídlia vášne? Aké sú medzi nimi rozdiely a vzťahy? Čo je v nich dobré a čo zlé? Podľa neho sa vašeň nachádza iba v bytiach zložených z matérie a formy. V duši (dokiaľ je spojená s telom), aj napriek tomu, že nie je materiálnej povahy, je potenciálna možnosť vášní. Vášeň je v chuti zmyslovej aj rozumovej (vo vyššej časti duše existuje iba rozumná chuť a vôľa, v nižšej časti duše sú naopak dve chute: *chlipnosť* a *prchkosť*). Tomáš sa priklonil k Aristotelovej *Etičke Nikomachovej* (porov. *2 Ethic., c. 5, n. 2*), ktorý rozlišoval jedenásť vášní: chlipnosť, hnev, strach, závišť, nenávisť, odvaha, túžba, horlivosť, radosť, láska, milosrdenstvo. Všetky sa môžu páčiť, ale aj spôsobiť bolesť. Oproti Aristotelovi ich Tomáš usporiadal. *Chlipnosť* je spätá s fantáziou a predstavami a vytvára tri protikladné dvojice: láska – nenávisť, túžba – únik, radosť – smútok. *Prchkosť* súvisí s hodnotením: nádej – beznádej, odvaha – strach a hnev. Táto tomášovská klasifikácia je originálna a prekvapuje nás svojou jednoduchosťou a jasnosťou kritérií.

Moderní psychológovia rozlišujú medzi vášňami: základnými a zmiešanými. Prvé sú zvýraznením jediného citu (láska), druhé sú zložené z rôznych citov (odvaha, strach, túžba, hnev). Kde zaradíme jedenásť Aristotelových a Tomášových vášní? Podľa súčasných novotomistov (**L. Bogliolo**, **V. Rolandetti**, **B. Mondin**) je základnou vášňou láska, ona hýbe človekom. Ostatné sú zmiešané.

Popri vášňach, ktoré ovplyvňujú morálne rozhodovanie človeka, je potrebné zmieniť sa aj o latinskom termíne *habitus* (termín odvodený od slovesa *habere – mať*), označuje zvyk, návyk, obyčaj, zručnosť, alebo povahu subjektu, vzťahujúceho sa voči vlastným skutkom. Ide teda o vnútornú kvalitatívnu dispozíciu, ktorá sa rodí v sile zvyku, alebo privyknutím na niečo (vzťah k dobru, k inému, k zlu). „*Dobrym skutkom sa návyk stáva vtedy, ak je kvalitou (človek je zdravý, ak môže realizovať zdravé skutky)*“.⁶ Na otázku či sú návyky potrebné? Tomáš odpovedá: „*Sú potrebné, pretože ľudská duša môže reagovať viacerými spôsobmi, zahŕňa v sebe silu k dobru aj k zlu. Návyky je potrebné koordinovať k dobru.*“⁷ Na ďalšiu otázku: Kde má sídlo *habitus*? V tele, v duši, v zmyslových častiach, v intelektu, vo vôli, alebo v oddelených podstatách? Odpovedá: „*(...) primárne v duši a sekundárne v tele.*“

⁶ AKVINSKÝ, T.: *Summa Th. I-II., q. 49 – 54.*

⁷ Tamže, *I-II., q. 49, a. 4.*

Kvality tela, napr. telesné zdravie, telesná krása nie sú trvalé. Kvality duše sú trvanlivejšie. Duša je vo svojej podstate a sile sídlom návykov, ale ide o rozdielne návyky v rôznorodých častiach duše. V telesných, zmyslových a intelektuálnych dispozíciách môžu byť u ľudí cnostné návyky, ale zmyslové dispozície u ostatných živočíchov nie sú konaniami podľa rozumu, ale inštinktmi. Intelekt ako nadprirodzený dar Ducha Svätého, je sídlom rozumných návykov, ale aj vôľa môže byť sídlom rozumných návykov, napr. morálnych cností. Nielen ľudia – bytia racionálne – potrebujú habitus pre svoje konanie, ale aj anjeli. Čím sú však bytia vyššie, tým menšia je ich možnosť návyku. Ani anjel však svojím intelektom a vôľou, nemôže dosiahnuť dokonalosť Boha. Aj anjel potrebuje istý habitus, nie však povahy materiálnej, ako napr. človek (zdravie, krásu). Podstata bytia anjelov nemá časti (duchovnú a telesnú). Ich intelekt je v porovnaní s ľudským intelektom vyšší. Anjelom nechýba nadprirodzená milosť, ktorá človeku môže chýbať. Intelekt anjelov môže dosiahnuť dokonalosť prostredníctvom intencionálnej plurality, ale napriek tomu ich vôľa tiahne k pluralite objektov (preto mohli padlí anjeli odmietnuť poslušnosť Bohu). Konanie anjelov teda nie je čistým aktom. Čistý akt je iba u Boha.

Tomáš Akvinský, vychádzajúc z Aristotelovej metafyziky, v ktorej bol ľudský skutok považovaný za základnú kategóriu, popisuje skutok ako akt, ktorý zdokonaľuje, kompletizuje, realizuje a definuje bytie. Ľudia prostredníctvom svojich skutkov svedčia o vlastnej slobode, o slobodnej vôli (*libero arbitrio*) a o zvrchovanej nadvláde nad sebou. Ako vieme, úlohou morálky a etiky je učiť ľudí byť pánmi seba samých, teda svojich skutkov, ovládať vášne a pohnútky, a koordinovať ich k dobru, ktoré je šťastím. Takýto slobodný akt vyžaduje spoluprácu *intelektu* a *vôle*, ktoré sa rozuzľujú v troch fázach:

- a) prostredníctvom rozhodovania;
- b) prostredníctvom rady (človek hľadá radu u ľudí kompetentných);
- c) prostredníctvom správneho výberu.

Prvé dve fázy sú výsledkom intelektu, tretia výsledkom vôle. Medzi ľudskými skutkami zaberajú špeciálne miesto aj tzv. rozkazovacie akty (imperatívy), ktoré diktuje rozum, poháňaný vôľou. Toto zdôrazňoval v osvieteneckej filozofii najmä I. Kant. Príkazmi môžu byť len rozumné skutky, hoci sú aj príkazy, ktoré samé od seba nedokážu rozum presvedčiť. Tomáš Akvinský vysvetľuje (v *SummeTth. I-II, q. 6 – 21*), že príkazmi môžu byť aj akty vôle, ak rozum usúdi, že by bolo dobré chcieť nejakú vec, a teda nás presvedčí, aby sme ju naozaj aj chceli. Príkazmi môžu byť napokon aj akty chuťovo-zmyslové, ak závisia od duše, napr. predstavy, ale nie, ak závisia od tela. Akty vegetatívneho života, napr. spánok, pretože sú prirodzené, nemôžu byť podľa Tomáša príkazmi. Dobré aj zlé ľudské skutky sú závislé od štyroch koeficientov (zložiek):

1. skutok (podmet) sám v sebe, nakoľko je reálny, má predstavovať dobro v zmysle všeobecnom;

2. predmet, pretože špecifikuje skutok, je špecifickým dobrom;
3. cieľ, ktorý vnáša do nejakého skutku poriadok závislosti, je dobrom kauzálnym;
4. okolnosti, ktoré sú v nejakom skutku náhodné, kompletizujú podstatu dobra.

Ak sú tieto štyri zložky dobré, je skutok dobrý, ale stačí, aby bol jeden z týchto koeficientov zlý a skutok je zlý. Zlé skutky potom vedú k tomu, že o niekom povieme, že je to zlý človek, hoci v podstate nie človek je zlý, ale jeho skutky a správanie. Aj preto sú dôležité cnosti, ktoré robia dobrým toho, kto ich vlastní. Každé zlo je naopak slabosťou, chybou rozumu (napr. opilstvo, prejedanie sa). Cnosť orientuje k dobru, ale môže byť použitá aj zlé, ak je napr. cnostný človek pyšný na svoje skutky. Tam, kde niet pokory, človek vidí len seba. Cnosti delíme na:

1. *prírodné*, ktoré môže mať každý človek;
2. *nadprirodné* (dané), ktoré dáva Boh bez nášho pričinenia, ale nie bez nášho súhlasu.

Cnostné skutky, ktoré niekto naplňa, spôsobuje Boh v nás, ale nie bez nás. Cnosť vyžaduje tri veci: *poznať* (vedieť), *chcieť* (pričiniť sa vlastnou vôľou), *konať* (s vytrvalosťou). Poznanie závisí od intelektu, chcenie a konanie od vôle. Podľa Tomáša intelekt môže byť hýbaný vôľou, ale intelekt dáva súhlas a príkaz vôle (porov. *Summa Th. I-II, q. 56, a. 3*). Cnosti v poriadku poznávacom sídlia v intelektu (múdrost, veda, intelekt). Cnosti, ktoré majú sídlo vo vôle a regulujú vzťah k Bohu, k iným a k sebe samému, ako spravodlivosť, sila, miernosť, sú cnosťami morálnymi a ich predmetom sú vášne, ktoré majú byť správne moderované. Morálne cnosti sú pod kontrolou rozumu. Šťastie je odmenou za cnosti.

Veľmi dôležitou cnosťou, na ktorú dnes často zabúdame, je rozvážnosť (grécky *frónésis*, latinsky *prudentia*), ktorá má základ v praktickom rozume. Ide o intelektuálno-morálnu cnosť, ktorú Tomáš nazýval aj „*maxime necessaria*“⁸ (maximálne potrebnou), alebo aj „*auriga virtutum*“⁹ (zlatou cnosťou). Rozvážnosť potrebujeme na každom kroku, bez nej robíme samé chyby. Spontánnosť nie je cnosťou. Morálne cnosti (spravodlivosť, sila, miernosť), ktoré majú základ vo vôle, sú závislé od rozvážnosti. Vďaka rozvážnosti je človek schopný robiť dobré a zodpovedné rozhodnutia v živote či už v sektore súkromnom, rodinnom, alebo sociálnom. Cieľom rozvážnosti totiž nie je dobro partikulárne, ale „*bonum totius vitae humanae*“. V tomto zmysle „*Prudentia est completiva omnium virtutum moralium*“¹⁰ – je cnosťou kompletizujúcou všetky morálne cnosti.

– 120 –
⁸ AKVINSKÝ, T.: *Summa Th., I-II, q. 57, a. 5, c.*

⁹ AKVINSKÝ, T.: *II. Sent., d. 41, q. 1, a. 1, ob. 3.*

¹⁰ AKVINSKÝ, T.: *Summa Th., II-II, q. 166, a. 2, ad 1.*

2. Cnosť rozvážnosti a jej úloha v procese rozhodovania

Svojou povahou je cnosť rozvážnosti buď prirodzená, alebo nadprirodzená, je spätá s rozumom a realizuje sa v službe lásky, pretože je hýbaná láskou (porov. *Summa Th., II-II., q. 47, a. 1*). Sv. Tomáš Akvinský rozpracoval svoje systematické filozoficko-teologické učenie o rozvážnosti v *Summe teologickej II-II., q. 47 – 56* na základe hlbokej meditácie Svätého Písma (osobitne sv. Jána a sv. Pavla), ako aj na základe duchovnej skúsenosti sv. Augustína a cirkevných Otcov. Materiálnym predmetom rozvážnosti je absolútne dobro, ku ktorému smerujú všetky veci. Formálnym predmetom je skutočné dobro (porov. *Summa Th., II-II., q. 47, a. 5, ad 5.*), čo potvrdil v polovici 20. storočia aj novotomista Th. Deman.¹¹

V kompletnej definícii Th. Demana je predmetom rozvážnosti jednotlivé, konkrétne a uskutočniteľné dobro. Toto dobro sa predstavuje rozumu ako cesta realizácie nie akéhokoľvek cieľa, ale ako dokonalosť ľudského života. Akt, ktorý charakterizuje rozvážnosť, je: hýbať nejakou vecou a akciou, ktorú treba uskutočniť. Aby sme mohli nájsť správne prostriedky na vykonanie dobra je potrebné naučiť sa podľa Tomáša tri veci:

1. hľadať radu (*consilium*), to znamená zozbierať potrebné informácie o konkrétnom čine a zároveň vyhľadať osobnosti, ktoré majú skúsenosť v tejto oblasti;
2. usilovať sa o správny úsudok (*iudicium*), ktoré je zhodnotením výberu správania, aby sa dosiahol cnostný cieľ;
3. pochopenie (*praeceptum*), ktoré diktuje rozum, aby sme mohli zrealizovať niečo podľa vybraného správania. To, čo som pochopil ako rozumné, potom aj konám.

Tomáš ešte rozlišoval medzi „*actus operatio*“, pri ktorom sa kladie dôraz na morálnu pravdu; a „*operatum*“, teda na samotnú činnosť. „*Rozvážnosť sa nachádza u všetkých ľudí. Je spoločná dobrým aj zlým. U ľudí zlých však ide o falošnú rozvážnosť, a naopak, pravú a skutočnú rozvážnosť (ktorá oslobodzuje, hodnotí a pohýna k cieľu), majú iba dobrí ľudia.*“¹²

Cnosť rozvážny človek reaguje inteligentne: *poznáva rozumom, hodnotí poznané, konfrontuje ho s pravdou a len potom prechádza k akcii*. Ak ale nie sú rešpektované všetky spomenuté kroky, hrozí nebezpečenstvo, upadnutia do nerozvážnosti. Opakom cnosti sú neresti. Ide o neduhy, ktoré vnášajú neporiadok do ľudskej duše a odrážajú sa aj na tele. K nerestiam, oponujúcim rozvážnosti, patrí podľa Tomáša:

1. **nerozvážnosť**, ktorá je chybou úsudku, alebo chybou v dôsledku

¹¹ DEMAN, Th.: *La prudence*. Paris-Tournai-Rome: Ed. de La Revue des Jeunes, 1949, s. 264.

¹² AKVINSKÝ, T.: Porov. *Summa Th. II-II., q. 47, a. 12 – 13*.

potlačenia rozumnej rady (porov. *Summa, Th., II-II., q. 53, a. 1*) a má mnohé formy a podoby;

2. **unáhlenosť**, ktorá vždy poukazuje na neusporiadanosť rozhodnutia. V unáhlenosti sa obyčajne neurobia všetky potrebné kroky (vynechá sa pamäť, alebo uvažovanie či konfrontácia);
3. **nestálosť** – je nedostatkom tých ľudí, ktorí (hoci si dokážu všetko dobre premyslieť a zvážiť), nemajú dost síl dotiahnuť svoje konanie do úspešného konca, alebo aj keď sa rozhodnú pre čin, hneď sa unavia a vycúvajú z predsavzatí, pretože buď nemajú odvalu, alebo sa boja ťažkostí. Je to nedostatok bojazlivých a neistých. Často povedia áno, ale potom to nechajú tak a neunúvajú sa. Nestálosť je veľkou prekážkou pokroku, či už v poznaní a vzdelávaní, alebo v duchovnom živote. V Lukášovom evanjeliu je o tom zmienka: „*Kto položí ruku na pluh a obzerá sa späť, nie je súci pre Božie kráľovstvo*“ (Lk 9, 62);
4. **nedbanlivosť** – táto nerest oponuje usilovnosti a prejavuje sa ako nedostatok potrebnej starostlivosti zo strany ľudskej vôle (nedbanlivosť rodičov, lekára, kňaza, pedagóga, atď.).

Existujú ešte aj iné neresti oponujúce cnosti rozvážnosti, ktoré je ťažko odlíšiť, pretože majú istú podobnosť s rozvážnosťou, napr. prílišná **ustarostenosť**. Nieкто, kto je ustarostený, sa javí na prvý pohľad ako múdry a rozvážny. Ak ho však ovládne strach a ustarostenosť z myšlienky, že všetko závisí iba od neho, potom už nie je viac rozvážny, ale ustráchaný. Všetci sme v živote tak trochu ustarostení (aj v našej súčasnosti všetci lamentujeme, bojíme sa budúcnosti, sme príliš ustarostení o materiálne veci a tak nám unikajú omnoho podstatnejšie duchovné veci, týkajúce sa večnosti.) Ustarostenosť sa nás zmocňuje najmä vtedy, keď sa usilujeme dosiahnuť veci, po ktorých veľmi túžime. Môže sa však ľahko stať, že vec, javiaca sa ako pozitívna, nebola žiaduca (nezriedkavo a aj po rokoch konštatujeme, že neúspech a nedosiahnutie niečoho malo zmysel a bolo pre naše dobro). Sv. Tomáš vysvetľuje, že prílišná ustarostenosť je zakázaná pre tri racionálne motívy:

- a) pre objekt, pre ktorý sme ustarostení a je to vlastne len časné dobro, no my sa správame, akoby bolo naším posledným cieľom;
- b) ustarostenosť o veci časné môže byť zakázaná kvôli prehnanému úsiliu, ktoré vynakladáme preto, aby sme tieto časné veci dosiahli, ale pritom zanedbávame veci duchovné (koľko ľudí aj dnes v nedeľu pracuje napr. na výstavbe rodinného domu, ale sv. omšu zanedbá);
- c) pre premrštený strach, že mu bude chýbať v budúcnosti potrebné, hoci koná všetko, čo má (malovernosť), o ktorej sa Tomáš zmienil v *Summe teologickej* (porov. *II-II., q. 55, a. 6*).

Hlavnou starosťou ľudí by mala byť nie natoľko ustarostenosť o dobrá časné, ale o dobrá duchovné. Navyše by mal mať človek nádej, že ak koná všetko to, čo má, nebude mu chýbať potrebné (dôvera v Božiu prozreteľnosť). Skutočne rozvážny, teda múdry človek, vie, že je v rukách Božích: „*Či život nie je viac ako jedlo a telo viac ako odev? Po-*

zrite na nebeské vtáky: nesejú, nežnú, ani do stodôl nezhrromažďujú, a váš nebeský Otec ich živí. Nie ste vy oveľa viac ako ony?“ (Mt 6, 25 – 26).

V spomenutej otázke 55, a. 6 si Tomáš kladie otázku: či je prehnaná ustarostenosť o telo hriechom? A odpovedá: „*Áno, ak človek považuje dobrá tela (jedlo, luxus, sex) za svoj posledný cieľ.*“ Takáto láska nie je usporiadaná. Skutočne rozvážny človek sa rozpozna podľa dvoch druhov správania:

- a) *v zmysle absolútnom*, ak rešpektuje komplexnosť, teda cieľ celého svojho života, a nielen časné ciele;
- b) *v zmysle relatívnom*, ak sa správa rozvážne aj vo vzťahu k nejakému zvláštnemu cieľu.

Podľa Tomáša sú smrteľné hriechy tie, ktoré spočívajú v averzii voči poslednému cieľu (porov. *Summa Th., I-II, q. 77, a. 8; q. 87 – 88*). Aj u sv. Pavla nachádzame v súvislosti s tým veľmi jasnú odpoveď: „*Tí, ktorí žijú iba podľa tela, nemôžu sa páčiť Bohu*“ (Rim 8, 8 – 11).

Rozvážnosti navyše oponuje aj *lstivosť, klamstvo, sprenevera a nečestnosť*, ktoré sú v prospech vlastných záujmov a vybrané prostriedky sú evidentne nekorektné napr. niekto vytrhne slová z kontextu iného vo svoj vlastný prospech, alebo sú to aj vysoko sofistikované reči, ktoré sú presvedčivé, napriek tomu, že v skutočnosti sú klamnú. V takomto prípade ide o rozumné klamstvo, ale existuje ešte aj klamstvo v srdci. Sú to ľudské slabosti tzv. dôvtipných, ale v skutočnosti nedobehnú iných, ale seba. Ako vidíme, rozvážnosť riadi všetky každodenné a aj celkom malé veci. Pomáha svedomiu v pochybnostiach nájsť Božiu vôľu, a to, čo je v danej situácii správne a morálne. Pápež **Ján Pavol II.** nazýva rozvážnymi tých ľudí: „*(...) ktorí dokážu konštruovať celý svoj život podľa priameho hlasu svedomia a podľa požiadaviek správnej morálky.*“¹³

3. Výber a morálne rozhodnutie

Výber a morálne rozhodnutie sa u rozvážnych ľudí rodí pomaly, často v samote, v intimite svedomia, ktoré skúma a hodnotí okolnosti života, porovnáva ich s vlastnou skúsenosťou i skúsenosťou iných a postupne oslobodzuje rozum od negatívnych vplyvov. Pri morálnom výbere a rozhodnutí sa vynára otázka: najprv si vyberáme a potom sa rozhodujeme, alebo naopak? Odpoveď zväčša závisí od subjektívnej determinácie morálneho aktu a aj v súčasnosti sú o tom diskusie (Krapiec – Styczeń, Szostek). V prvom prípade ide o dej neukončený, v druhom o ukončený. Celý proces závisí od jednotlivkej osoby, teda od toho aký dôraz pripisuje svojmu výberu, rozhodnutiu a konaniu. Ak niekomu záleží na morálnosti svojich skutkov, koná opatrne. Vyhradí si čas

¹³ JÁN PAVOL II.: *Catechesi di mercoledì*, in: L' Osservatore Romano, Anno CXVIII., n. 248 (35931), 26. 10. 1978, s. 1 – 2.

na správny výber a správne rozhodnutie. Ak mu na tom nezáleží, túto racionálnu aktivitu prehliadne a unáhli sa. Podstatou morálnosti je podľa Tomáša *ordo rationis*, ktoré je rozumným usporiadaním štruktúr, v ktorých človek žije a koná. Tu niekde je aj zdôvodnenie prečo je rozumová inštrukcia a výchova u ľudí najdlhšia. Človek potrebuje dostatočné teoretické vedomosti, praktické zručnosti, aj istý odstup od vecí, ktorý mu do istej miery uľahčí rozhodnutie. Pri každom rozhodnutí je dôležitá jednak *účinná reálna kauza* (uvedomenie si toho, čo môžem ja osobne rozhodnúť), jednak *účinné slobodné rozhodnutie* (čo chcem týmto rozhodnutím zmeniť). Obidva akty kompletizujú celostné ľudské rozhodnutie. V štruktúre človeka je neodvolateľne zakódovaný cieľ a týmto cieľom je *bonum hominis*. Nikto nemôže byť šťastný, ak sa nerozhodne pre dobro. Zlo je protirečivou realitou v ľudskej povahe. Ak nie sme šťastní, urobili sme niečo proti našej prirodzenej povahe. Problém hriechu nie je problémom normy, ale problémom subjektu a jeho vzťahu k objektu, ktoré môžu byť proti rozumu, napr. samovražda, alebo vražda, krádež. Dôležité je však uvedomenie, že hriech nie je preto, že by ho Boh chcel, ale preto, že ho ja chcem, a tým som vlastne sám proti sebe.

Tomášova etika je autonómna, ale jednoznačne rešpektujúca Boha a jeho poriadok. Morálne rozhodnutie je závislé na našom rozume a je odrazom správnej inštrukcie. Len vtedy nedochádza k logickej chybe a rozum pohýna vôľu, aby kontrolovala vášne a telesné pohnútky. Freudovo libido a zmyslovú chlipnosť by Tomáš charakterizoval ako neusporiadanú a nevychovanú pohnútku, ktorá je počiatkom možného morálneho zlyhania. Na druhej strane však aj nemať v sebe tieto zmyslové pohnútky by bolo chybou. Zmyslové vášne majú byť nevyhnutne usporiadané podľa racionálneho poriadku. Aj v otázkach sexuality je preto potrebné byť rozumnými. Sv. Tomáš Akvinský pripomína, že: „*Ludia neurážajú Boha ináč, ak nie preto, že konajú proti dobru.*“¹⁴

Podľa Aristotelovej *Etiky Nikomachovej* každému ľudskému rozhodnutiu predchádza *theoria* (kontemplácia): najprv je *obraz a predstava*, potom *myšlienka a intencia* (úmysel), po nich *techné* (umenie, remeslo, obratnosť) a nakoniec *praxis* (konanie).

Na zemi je dobré všetko, čo je nasmerované *ad Deum* (k Bohu). Zlé je to, čo je proti Bohu, a vtedy je to aj proti človeku a proti životu všeobecne. Božia dokonalosť je absolútna, ľudská relatívna, ale človek má povinnosť voči poriadku. Dobro je to, čo je predmetom našich túžob. Užitočné to, čo má dôstojný cieľ (dom, byt, auto). Dôstojné to, čo je hodnotné a dôstojné v sebe. Všetko, čo je predmetom nášho úsilia, môže byť užitočné aj dôstojné. Užitočné veci sa nám osobne však môžu aj nepáčiť, napr. kontrola u zubného lekára, a to, čo je dôstojné, nemusí byť zároveň aj užitočné (letné šaty, hoci dôstojné, sú v zime málo užitočné).

¹⁴ AKVINSKÝ, T.: *Contra Gentiles, Librum III., cap. 122.*

točné). Hodnotné je niečo, čo je optimálne dokonalé, čo má cenu a zasluži si našu pozornosť aj námahu, napr. vedomosti. Hodnotná vec je takou kvôli pravde, dobru a kráse. Optimálnou dokonalosťou je napr. cnosť, pretože jej cieľom je dosiahnuť posledný cieľ, teda blažené šťastie. Aj preto je cieľom spoločnosti cnostný ľudský život. Cnosť je podľa Aristotela: „(...) *dispozícia, ktorá orientuje človeka pri slobodnom výbere*.“¹⁵ Pri každom výbere a rozhodnutí zohráva veľkú úlohu fakt, či ide o dobrovoľnosť alebo o donútenie k nejakému aktu. Výber a rozhodnutie by mali byť dobrovoľnými. Nanútenie je násilím a nevedomosťou, pri ktorých sa zakúša nesloboda a bolesť, ale paradoxne sa v takýchto situáciách zdokonaľuje ľudská povaha. Ak je niečo zapríčinené v nevedomosti, teda nechcene, človek spôsobenú krivdu ľahšie odpúšťa. Nevedomosť, zvlášť v súvislosti so zákonom a normami, ovplyvňuje úmysel. Ak neviem, čo je dobré, nemôžem sa správne rozhodnúť a ani konať dobro. Deti sa môžu slobodne rozhodnúť a vybrať si podľa miery svojho poznania, ale nemôžeme od nich žiadať také rozhodnutia ako od dospelých.

Výber môžeme definovať ako „*oslobodzujúcu túžbu po veciach, ktoré závisia od nás*“.¹⁶ Ľudský intelekt túži po veciach, ale naše túžby majú byť rozumné. V procese výberu a rozhodovania dochádza najprv k stretnutiu túžby so slobodou, v ktorom sa konštituuje určenie cieľa, až potom nasleduje úsudok. To isté možno povedať aj o rozhodovaní sa pre zlo. Cnostný akt je vždy taký, ktorému predchádza cnostný výber a správny cieľ. Správny výber predpokladá bystrý intelekt, konfrontačné zvažovanie za a pre, morálnu ochotu. Slobodný výber má podľa Aristotela do činenia s cnosťou, ale nie je s ňou identický, pretože výber je aktom a cnosť dobrou dispozíciou. Výber nemusí byť vždy dobrý, ale cnosť je dobrá, je vyjadrením morálnej pozitívnosti.

Priamou cestou k šťastiu je láska k dobru. Dobro motivuje ľudí a láska ich poháňa. Naša morálnosť je ovplyvnená tým, čo sa nám páči a tiež tým, čo sa nám nepáči. A práve z týchto dôvodov je nevyhnutná výchova, lebo ako vieme, nie všetko, čo sa nám páči, je aj dobré. Predmetom výberu nemôžu byť nikdy veci nemožné a nereálne, ale predmetom vôle môžu byť aj veci nemožné, napr. nesmrteľnosť. Vôľa prihliada na cieľ, výber na prostriedky k dosiahnutiu cieľa (ak chcem mať dobré zdravie, vyberám si vhodné a šetrné potraviny. Predmetom slobodného výberu sú veci, ktoré závisia od nás. Výber však nie je vždy priamy, môže byť aj zlý. Keby sa výber identifikoval so všeobecným názorom, nevyžadoval by podporu. Výberom veci, ktoré sú buď dobré, alebo zlé, svedčíme o našej morálnej kvalite. Za dobrý výber nás obyčajne chvália, za zlý hania. Obyčajne si vyberáme veci, o ktorých vieme, že sú dobré, ale skúmame veci, o ktorých nevieme všetko. Existujú ľudia, ktorí si

¹⁵ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova, II., 6. 1106 b 36.*

¹⁶ Tamže, III., 5, 1113 a, 11 – 12.

dokážu dobre vybrať, lebo majú dobré úsudky, ale aj takí, ktorí majú dobré úsudky, no pre vlastnú slabosť si vyberú to, čo by nemali. Aristoteles tvrdí, že úsudok predchádza výber, alebo ho nasleduje. Výber sa ale netýka večných realít, ktoré sú dané, podobne ako ani realít nedohľadných a nezmerateľných svojou povahou (hviezdy). My si vyberáme iba veci, ktoré sú v našej moci, ktoré nie sú presne determinované, ktoré závisia od nás a sú predmetom našich aktivít. Hviezdy nezávisia od nás, my nemôžeme ovplyvniť ich množstvo, alebo vznik. Kauzalnosť takýchto vecí spôsobuje Boží intelekt. Naša inteligencia produkuje iba ľudské veci a tie sú nedokonalé a limitované. K ľudským aktivitám patrí aj veda, tvorivosť, produktivita, obchod, aj preto v nás vyvolávajú neistotu, pochybnosti.

Predmetom vôle je dobro, ale nemôžu ho zrealizovať tí, ktorí nemajú priamy úmysel. Dobro je to, čo je v zmysle absolútnom pravdou. Pre cnostného človeka je dobro to, čo je skutočne dobré, pre človeka ne-dbajúceho na cnosť hocijaká vec, ktorá sa mu páči. Cnosť aj neresť sú dobrovoľné a výberové. Existujú nedostatky tela, ale aj vôle. Nikto neobviňuje niekoho, kto napr. zle vidí, ale ak sa niekto neovláda a napr. sa opíja, je to pod jeho dôstojnosť. Naše vrodené dispozície nie sú dobrovoľné, ale za naše správanie a skutky sme zodpovední, pretože závisia od našej vôle. Rozumný človek sa má správať umiernené voči sebe aj voči iným. Cnosť je dispozíciou, ktorá riadi výber, ale rozhodnutia sú slobodné. Na počiatku každého morálneho skutku je správny výber a na počiatku výberu je túžba. Cieľom túžby je dobro a dobro je šťastím, ktoré je zmyslom života na zemi. Múdry človek hľadá dobro, túži po poznaní morálnej pravdy, chce sa stať cnostným.

Cnosť umožňuje videnie priameho cieľa a múdrosť predchádza výber vhodných prostriedkov, vedie k správnenému rozhodnutiu a k správnym skutkom. Múdrosť teda súvisí s pravdou aj dobrom.

Dnes venujeme málo pozornosti správnenému výberu, preto robíme mnoho chýb. Na jednej strane to spôsobujú dynamické premeny a nedostatok času, na druhej strane je to individualizmus, osamotenosť, aj nezájem o radu skúsených ľudí. K zrelému a zodpovednému rozhodnutiu dospievame obyčajne po vyzretí nášho úmyslu a po potrebnej verifikácii vlastných úsudkov a postojov. Problematika aktu rozhodnutia súvisí:

- a) s hľadaním správneho konania;
- b) so psychologickým zázemím osoby;
- c) s charakterovou fenomenológiou, ktorá nadväzuje na proces rôznych interpretácií, ale aj na analýzu kondícií a na význam aký sa pripisuje samotnému rozhodnutiu.

K rozhodnutiu môžeme dospieť rôznymi cestami (existuje rozhodnutie logické, odvážne, narastajúce, oneskorené, ale aj rozhodnutie špecifické (v otázkach povolania), alebo životné (v ohrození života). Nie je však možné nevybrať si nijakú cestu. Život ľudí, ktorí sa nevedia rozhodnúť je zložitý a neľahký. Vedieť sa správne rozhodnúť a zvlášť

v podstatných otázkach života vyžaduje: venovať dostatočnú pozornosť hodnoteniu všetkých možností. V prípade, že na to nestačím sám, mám povinnosť obrátiť sa na iných o radu, alebo ak som veriaci prosím o Božiu pomoc. Tomáš Akvinský odporúčal v takýchto prípadoch:

- a) čítať udalosti vo svetle viery, to znamená vidieť svoju vlastnú históriu a pýtať sa ako ju vidí Boh?
- b) pýtať sa sám seba akú odozvu vyvolá zmena môjho rozhodnutia v očiach iných?
- c) Kým som dnes? Kam sa môžem dostať po zmene rozhodnutia?
- d) Aké boli moje prvotné motívy? Ak som si stále neistý, je to stav, kedy mám dlhšie premýšľať a nerozhodovať sa definitívne.

Kritériom pre naše rozhodnutia sú hodnoty, ale naša povaha a naše rozhodnutia sa menia. Život si projektujeme zväčša slobodne, ale mali by sme konať zodpovedne, vrhajúc svetlo na hodnoty a na reálne možnosti, pamätajúc na to, že osobnosť sa mení pod vplyvom rozhodnutí.

Literatúra

- [1] AKVINSKÝ, T.: *Summa Theologiae, I.; I-II., II-II.*; Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1984 – 1985.
- [2] AKVINSKÝ, T.: *Contra Gentiles. Librum III.* Torino: tr. di A. Puccetti, S. E. I. 1930.
- [3] ARISTOTELES: *Etica Nicomachea, vol. I-II.* (Introduzione, traduzione e commento di M. Zanatta (testo greco a fronte). Milano: Biblioteca universale Rizzoli, 1991.
- [4] DEMAN, Th.: *La prudence.* Paris-Tournai-Rome: Ed. de La Revue des Jeunes, 1949.
- [5] HRAŠKOVÁ, J.: *Koncept srdca v etickom personalizme B. P. Vyšeslavceva.* In: Filozofia. Bratislava: Vyd. Infopress, roč. 57, 2002, č. 8.
- [6] JÁN PAVOL II. L'Osservatore Romano. Anno CXVIII., n. 248 (35931), 26. 10. 1978.
- [7] ROLANDETTI, V.: *S. Tommaso d'Aquino per il terzo millennio* (L'originale esgesi di L. Bogliolo). Roma: Pontificia Accademia di S. Tommaso, Libreria Editrice Vaticana 1999.
- [8] ŠPIDLÍK, T.: *Duše poutníka.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- [9] Sväté Písmo. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995.

Prof. ThDr. Helena Hrehová, PhD. je vedúcou Katedry etiky na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. Venuje sa personalistickej filozofii a morálnej filozofii (tomizmus a novotomizmus), etike (dejiny etiky, sociálna etika) a morálnej teológii (čnosti, hodnoty).